

MÚZEUM ÉS ÖRÖKSÉG: A TÁJHÁZAK HATÁSA A HELYI ÉS A NEMZETI IDENTITÁS ALAKULÁSÁRA

A fejezet az Erdélyben, elsősorban falusi környezetben található magyar vonatkozású tájházakat és néprajzi-helytörténeti gyűjteményeket veszi vizsgálat alá, átfogó képet nyújtva a falusi környezetben működő múzeumok régióként való eloszlásáról, az alapítás korszakairól és körülményeiről, a gyűjtemények jelenlegi állapotáról, a helyi társadalomra tett hatásukról, valamint a működtetésükkel kapcsolatos kérdésekről.

Ennek értelmében a fejezet az elemzés során a népi kultúra tárgyainak és az ezeknek helyet adó helyi gyűjteményeknek a létmódjára, helyi használatára figyel. Azt vizsgálja, hogy ezek az intézmények milyen szerepet játszanak a helyi kulturális örökség ápolásában, valamint az örökségalkotás, a történelem megjelenítése és az identitás (újra)termelésének folyamatában. Hogyan válnak a hagyományos kultúra tárgyai a helyi örökségipar részévé, a tárgyaknak otthont adó épületek pedig a kulturális örökség műemlékeivé és emlékhelyeivé. Milyen (meg)emlékezési rítusokat hoznak létre, illetve melyekben vesznek részt. A gyűjtemények létrejöttének folyamata, a gyűjtemények szerkezete, valamint a gyűjtemények státusának meghatározása mellett azok funkcióira és használatukra, valamint a használók habitusaira mutat rá. Arra kérdez rá, hogy milyen képet őriznek az erdélyi magyarság népi kultúrájáról, és ennek mi a szerepe a helyi közösségépítés folyamatában? Végző soron a 20. századi romániai falusi környezetben élő magyar lakosság múlthoz és hagyományaihoz való viszonyát, önreprezentációs és identifikációs technikáit teszi láthatóvá.

A fejezet második felében ugyanakkor néhány javaslatot is megfogalmazok ezeknek a gyűjteményeknek a szakmai ellenőrzését, a gyűjteményeknek otthont adó épületek és a gyűjtemények állagmegőrzését és a tárgyállomány megóvását, konzerválását, kiállítását, raktározását és gyarapítását, az intézmények falai között megvalósuló kulturális tevékenységeket illetően, egyáltalán a hatékony működ(tet)ésükhöz és finanszírozásukhoz szükséges stratégiai lépéseket is ajánl.

Fogalmi keretezés

Hermann Bausinger mondja azt, hogy a horizontok elmozdulása/felbomlása következtében kerül sor a tér újraértékesítésére, a helyek felfedezésére. Ez a folyamat hozta magával a szülőföld mai fogalmának elterjedését és szülőföld fogalmát tartalommal telítő szimbólumok kialakulását is (Bausinger 1995: 81–83). Ilyen szimbólumoknak tekinthe-

tők nemcsak a *kitalált hagyományok*,⁹⁸ hanem például a falumonográfiák a tájházak is, melyek a szülőföld fogalmának tartalommal történő feltöltésére vállalkoznak, s technikaként/ eljárásként a felsorolást (a leltárt és/vagy listát)⁹⁹ alkalmazzák.

Jan Assmann a kulturális emlékezet mibenlétéről és működéséről írott könyvében egy sajátos kettősségére hívja fel a figyelmet. Egyrészt az emlékezés mindig konkrét, még az elvont eszméknek és ideáknak is egy-egy konkrét eseményhez, személyhez, helyszínhez vagy – és a lokális múzeumok és gyűjtemények esetében ez még fontosabb – tárgy(ak)hoz kell kapcsolódniuk, azaz „érzkelhető alakot kell öltetniük” ahhoz, hogy bekerüljenek és fennmaradjanak egy közösség emlékezetébe. Másrészt viszont a ennek a fordítottja is igaz: minden egyes történeti „faktum” fogalommá, szimbólummá válik, mielőtt bebocsátást nyer az emlékezetbe. A szerző ezt az összjátékot az *emlékezés alakzatainak* nevezi és három ismertető jegyüket határozza meg: helyhez és csoport-hoz kötöttek, illetve rekonstruktív természetűek (lásd Assmann 1999: 38–38). Azokat az eljárásokat, melyek a helyi történelem és hagyományok lehorgonyzásra, térhez, idő-höz és csoporthoz kötésére szolgálnak Pierre Nora az *emlékezés helyei* fogalmával írja le. Létrejöttüket azzal indokolja, hogy az emlékezetnek nincs már valódi közege (Nora 2010: 13).

Ilyen értelemben a tájházak olyan emlékhelyek és emlékművek, melyek egyrészt a településen belül konkrét helyhez kötik a múltra való emlékezés aktusát, másrészt a kiállított tárgyak révén a szülőföldhöz kapcsolódó értékek és érzelmek és elvont eszmék (büszkeség, hazaszeretet, nosztalgia) kézzel fogható alakot öltenek.

Tóth G. Péter szerint „a tárgyaknak kitüntetett hely kell ahhoz, hogy az emlékezés asszociációs médiumaiként, a maguk amulettyszerű erőtereiben működni tudjanak” (Tóth 2009: 9). A lokális térben pedig azáltal jönnek létre fókuszpontok és kiemelt színterek, hogy a mindennapi élet konkrét terei, térelemei közös megegyezés révén jelentéssel telítődnek és emlékpontokként kezdenek működni. Ennek egyik első mozzanata a megjelölés a település egy előre kiválasztott épületének a „múzeum” felirattal, esetleg emléktáblával történő ellátása (Tóth 2009: 9).

Az örökség-paradigma az 1970-es évektől egyre jelentősebb lett mind a tudományos, mind a politikai, sőt a mindennapi diskurzusokban egyaránt. Ez összefüggésben áll azzal a léptékváltással, mely következtében a nemzet, mint képzelt közösség mellett a kisközösség is legitim kutatási kategóriává vált, és ezek a helyi közösségek is elkezdték kidolgozni saját múltjukra vonatkozó interpretációikat. Így válik a tájház, a falumúzeum az örökségképzés eszközévé, a múlttal való találkozás színterévé, a jelenben felsejülő múlt tudatos megélésének jelzőjévé.

⁹⁸ Kitalált hagyományok alatt elsősorban a régmúltba gyökerező különböző helyi hagyományokra hivatkozó, azokat újjáélesztő, vagy azokra épülő ünnepeket és fesztiválokat és egyéb, erősen szertartásos jelleggel bíró eseményeket értem (lásd Hobsbawm 1983).

⁹⁹ Az ábrázolásmód bemutatását lásd Eco 2011: 132–155.

A helyi közösség, miközben ezekben az intézményekben, és ezen intézmények révén megalkotja a múltat, annak maradványaiban magára ismer. Ezáltal a 20. századi jövőorientáltságát az autentikus múlt maradványait még őrző jelen kultusza, a *prezentizmus* váltja fel (Hartog 2006.), ami a helyi kultúra értékeit őrző tájházakat és falusi (helyi) múzeumokat egy tágabb kontextusba helyezi: az örökségtermelés fontos színtereivé alakítja. A tájházak helyi gyűjtemények esetében is kettős cél jellemzi az örökségalkotás folyamatát: egyik oldalon a „teljes múlt ikonszerű képekbe sűrítése”, a másik oldalon pedig a múlt és jelen összeolvasztása, az élő örökség képzetének megteremtése történik meg, „mely attól lesz fontos, hogy a mával egybehangzó ősi értékeket és erényeket emel ki” (Lowenthal 2004: 75).

Ha igazat adunk David Lowenthalnak, miszerint az örökség élteti a közösséget, és teszi lehetővé a ma embere számára az elvont eszméket életbe tartani, megélni és továbbadni (idézi Husz 2006) méltán fogalmazhatunk úgy, hogy a tájházak és helyi gyűjteményekre is igaz tehát, hogy olyan színterek, ahol az örökségtermelés célja a közös tapasztalati horizont létrehozása, a szülőföldszeretet és az ebből táplálkozó nemzeti büszkeség elvont eszméinek megtekinthetővé és megélhetővé tétele.

A múzeum ugyanakkor egyfajta „színpadként” háttérrel szolgáltat azoknak a cselekvéseknek, eseményeknek, melyek fontos szerepet töltenek be az örökség- és identitásképzés folyamatban, ahol az örökségalkotók célja büszkeséget és közös célokat, de leginkább folytonosságot adni egy kiválasztott csoportnak (Lowenthal 2004: 61–62). Ez viszont már átvisz minket egy másik problémához, nevezetesen, hogy a múzeumok ezáltal könnyen a nacionalizmus melegágyaivá válhatnak.

Ugyanakkor a tájházak és helyi múzeumi gyűjtemények létrehozása a racionalizmusba vetett hiten alapul, az embernek azon vélt és vágyott képességén, hogy megszerezni tudja az őt körülvevő tárgyi világot és a tárgyakban, valamint tárgyegyüttesekben felsejlő jelentéseket, ezzel mintegy uralma alá hajtva a világot (vö. Ébli 2009: 13). Emellett a múzeumalapítási tevékenység során a válogatás és a rendszerezés az archaizálás és az idealizálás szándékával párosul (Fejős 2003c: 123), mely a múlt darbjait egyrészt a kulturális turizmus kellékeivé, másrészt a múlt tanúbizonyosságaként a helyi identitás szent ereklyéivé alakítja.¹⁰⁰ A helyi gyűjteményekbe bekerülő tárgyak ugyanis a szent ereklyékhez hasonlóan működnek: „az örökség értékét sem a kritikai vizsgálódások alapján, inkább a hatékonysághoz mérve szokás megállapítani” (Lowenthal 2004: 58.)

---

¹⁰⁰ Az örökség mint a kulturális turizmus kelléke, illetve mint tanúbizonyosság és ereklye gondolata egyaránt Lowenthaltól származik (lásd Lowenthal 2004: 58, illetve 60).

Általános helyzetkép

1. Az erdélyi falvak az elmúlt negyedszázad során több hullámban drasztikus változásokon mentek keresztül. Felbomlottak a hagyományos, szoros együttműködésen alapuló közösségformák, átalakult a falvak infrastruktúrája és gazdasági és foglalkozási szerkezete, aminek következtében e települések jelentős része elvesztette agrár jellegét. Az életmódváltás következtében kikoptak a használatból a hagyományos élet tárgyai és tárgyegyüttesei, valamint a hozzájuk kapcsolódó használati habitusok, rutinok, rítusok és történetek. A kábeltvé majd a szélesávú internet és a mobilszolgáltatás gyors elterjedése az információszerezés terén széleskörű és gyors áramlást tett lehetővé, illetve a transzfrontális migráció és a globalizáció következtében az egyes falvakra, kistájakra és tájegységekre jellemző különbségek egyre inkább feloldódnak, egyre erőteljesebben hatnak a helyi és a táji különbségeket elsímító tendenciák. Ilyen keretek között nemcsak időszerű, de egyenesen elengedhetetlen, hogy elgondoljunk azon, hogy ebből az elmúlt negyedszázad során több lépésben is jelentősen átstrukturálódott – sok tekintetben eltűnt/eltűnőben lévő, másfelől nézve viszont nagyon is jelenvaló – világból, amelyet Gagyi József *Ismerős terepen* című, csíkszeredai antropológiai írásokat tartalmazó válogatáskötet egyik tanulmányának felvezetőjében találóan az *elsüllyedt parasztkontinens* metaforával ír le,¹⁰¹ mit és hogyan akarunk megőrizni, leírni, összegyűjteni és múzeumi keretek között bemutatni magunknak és másoknak: az idegenből érkező, az autentikus és egzotikus lokális múlt) iránt kíváncsi turisták és a helyi közösség fiatalabb generációi számára. Elegendő-e az, ami az országos/nemzeti (a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum, vagy a nagyszebeni ASTRA Múzeum részeként működő szabadtéri múzeum), a regionális (a kolozsvári Erdély Néprajzi Múzeuma, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum stb.) illetve a megyei és városi fennhatóságú múzeumok gyűjteményeiben megtalálható, vagy pedig szükség van olyan – egymással szorosabban együttműködő, hálózatba szerveződő – helyi/falusi intézményekre (tájházakra, néprajzi-falutörténeti gyűjteményekre, emlékházakra) is, melyek képesek a helyi kulturális sajátosságokat és identitásukat is kifejezésre juttatni, megjeleníteni?

A múzeum jelentős közösség- és identitásformáló erővel rendelkezik, ezért igen komoly tétje van annak, hogy közép- és hosszútávon milyen formában képzeljük el működésüket és működtetésüket, milyen feladatokat rendelünk hozzájuk és milyen funkciókat viszünk a falaik közé, milyen szakmai támogatást és anyagi feltételeket biztosítunk számukra. Egyszóval milyen sorsot szánunk ezeknek a helyi muzeális képződményeknek.

¹⁰¹ Gagyi József szerint ez „időben és térben igen kiterjedt világ, [mely] még mindig megvan, ha nem is ugyanazzal a természeti és társadalmi környezettel, ha nem is ugyanazokkal az emberekkel, mint évszázadokkal ezelőtt, ha építészeti szempontból a »modernizációs hullámok« nyomait (el)viselve is, a helyszín: a falu.” „Turisztikai érdekesség annak, aki nem ismeri [...]; otthon annak, aki ide születik, itt nő fel [...]. Lelátározási lehetőség, annak, aki értelmezésre készül.” (Gagyi szerk. 1999: 29.)

2. Erdélyben az első nagy múzeumalapítási törekvések a 18. század végén, a 19. század elején jelentkeztek,¹⁰² de a múzeumalapítások, melyek egy része korábban iskolai, egyházi, egyesületi vagy éppen magántulajdonban lévő gyűjtemények anyagának felhasználásával történt, az első világháborút lezáró trianoni békeszerződést követően is folytatódtak. Erdély magyarok lakta városaiban az 1970-es évek második feléig alakultak kisebb-nagyobb néprajzi és helytörténeti múzeumok, illetve képtárak (lásd Pozsony 2004, Boér–Gagy 2005). Vidéki környezetben a 20. század második felében indult el egy elég intenzív, többnyire helyi kezdeményezésen alapuló néprajzi gyűjtőhullám, melynek nyomán számos tájház, néprajzi-helytörténeti gyűjtemény és néprajzi szoba jött létre a megyei/városi múzeumok, helyi önkormányzatok, iskolák vagy művelődési otthonok és a történelmi egyházakhoz tartozó egyházközségek védőszárnya alatt.

Az 1989-es rendszerváltást követő időszakban pedig falusi környezetben újabb múzeumalapítási törekvéseknek lehettünk tanúi. Ezzel párhuzamosan pedig több szakmai szervezet (Krizsa János Néprajzi Társaság, Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont) rendezett ezekkel a falusi környezetben létrejött múzeumokkal, muzeális gyűjteményekkel kapcsolatos szakmai tanácskozásokat, fórumokat.

A legtöbb helyi kezdeményezés azonban mindenféle külső szakmai és intézményi támogatás nélkül valósult meg. Ez nemcsak azt eredményezte, hogy a létrejött gyűjtemények a bennük található tárgyak számát és állapotát, a kiállítás minőségét tartalmi, formai és technikai felépítését tekintve nagyon heterogén képet mutatnak, hanem azt is, hogy mind a mai napig nem rendelkezünk megbízható adatokkal a gyűjteményeknek otthont adó épületek állapotát, a gyűjtemények számát, tárgyállományát, jogi státusát és helyi a társadalomban betöltött szerepüket illetően.

Gyűjteménytípusok és terminológia

A néprajzi szakirodalom a tájházak kérdéskörét illetően szegényesnek mondható. A nyolckötetes *Magyar néprajz* című összefoglaló munka mindössze a sorozat IV. kötetében (*Anyagi kultúra. Életmód*) szentel néhány oldalt a tájházak kérdéskörének, anélkül, hogy valamilyen meghatározást adna (Paládi-Kovács 1997). Mindössze annyit emel ki, hogy „a tájházak többsége értékes népi műemlék megvédésének szándékával jött létre”. Az így megőrzött objektumokat többféle megnevezéssel illetik (néprajzi gyűjtemény, falumúzeum stb.), és a *tájház* terminus mint egyfajta gyűjtőfogalom csak az 1990-es években terjedt el és vált általánossá (Paládi-Kovács 1997). A *Magyar Néprajzi Lexikon* a *múzeum* és a *néprajzi szobák*¹⁰³ szócikkeket tartalmazza, de csak országos jelentőségű

¹⁰² Ebben az időszakban alapították az első erdélyi emlékmúzeumokat is: 1872-ben kezdeményezik Arany János Emlékmúzeumának alapítását Nagyszalontán, 1899-ben pedig a Petőfi emlékmúzeum létesítését Fehéregyházán.

¹⁰³ Ez utóbbi „eredeti néprajzi, népművészeti tárgyakkal interieurként, a paraszti hagyományoknak megfelelően berendezett kiállító helyiségeket” jelent.

intézményeket említi. A *Magyar Értelmező Kéziszótár* pedig a *múzeum*¹⁰⁴ mellett csak az *emlékszoba*,¹⁰⁵ [néprajzi] *gyűjtemény*¹⁰⁶ és *tájmúzeum*¹⁰⁷ szócikkeket tartalmazza. Az egyes vidéki környezetben működő múzeumok néprajzi gyűjtemények bemutatásával, elemzésével foglalkozó műveket pedig a terminológiai sokszínűség jellemzi. Ugyanakkor maguk a gyűjtemények is „ellenállnak” ezeknek a kategorizációs kísérleteknek, mivel legtöbb esetben helyi kezdeményezésre, szakmai felügyelet nélkül jöttek létre, ritkán tartják be a muzeológia szigorú szabályait.

Mindent összevetve, az elemzés tárgyát képező, elsősorban vidéki környezetben működő múzeumok, és múzeum jellegű létesítményeket hét nagyobb kategóriába lehet besorolni, ezek a következők: tájház, tájmúzeum, emlékház/emlékszoba, helytörténeti múzeum, néprajzi múzeum, néprajzi szoba és néprajzi gyűjtemény.

A *tájházak* – Bereczki Ibolya meghatározása szerint – „olyan szabadtéri néprajzi gyűjtemények, amelyek a helyben összegyűjtött és megőrzött tárgyakkal az adott település vagy tájegység hagyományos tárgyi kultúráját, a népi építészet szempontjából jelentős (esetleg népi műemléknek minősített) épületekben berendezett lakásbelsőket, olykor a műhelyeket, gazdasági épületeket vagy egyszerűbb ipari létesítményeket mutatják be. Nagyon fontos hangsúlyoznunk, mint minimális követelményt, hogy a tájháznak legalább egy, meghatározó helyisége eredeti, a településről származó tárgyakkal enteriorként berendezett kell, hogy legyen.” (Lásd Bereczki–Szabályár szerk. 2009).

Tájmúzeum alatt a *Magyar Értelmező Szótár* (Juhász et al. 1992: 1325) és a néprajzi szakirodalom egy tájegység, vagy egy vidék történetére, kultúrtörténetére, mesterségtörténetére, népművészetére vonatkozó tárgyak gyűjteményét és szakszerű bemutatását érti. Ilyen a zabolai Csángó Néprajzi Múzeum.

Néhány tájház *emlékházként* működik. Ezek neves írók, költők, képzőművészek, tudósok, múzeumi előírások szerint berendezett (szülő)háza. Ilyen emlékházként működik Ady Endre érmindszenti, Arany János nagyszalontai, Horváth István magyarórdi, vagy Tamási Áron farkaslaki szülőháza. Néhány esetben csupán egy szoba – személyes tárgyaikkal berendezett – *emlékszoba*.

A *helytörténeti múzeum* kategóriába azok a gyűjtemények tartoznak, melyek a néprajzi anyag mellett, ezzel egyenlő, vagy ennél nagyobb arányban helytörténeti (régészeti, egyháztörténeti, iskolatörténeti stb.) anyagot is kiállítanak. Az ilyen jellegű gyűjteménynek otthont adó épület rendszerint nem egykori parasztház, hanem valamilyen más épület (kúria, kántori lakás stb.). Ez a kategória elég sok tekintetben hasonlít a tájmúzeumhoz.

¹⁰⁴ „A művelődés (fejlődése) szempontjából értékes (mű)tárgyakat, emlékeket gyűjtő, tudományosan feldolgozó és kiállító intézmény.” (MÉSZ 1992: 977.)

¹⁰⁵ „Híres ember emlékére (személyes tárgyaival) berendezett sz[oba]. (MÉSZ 1992: 320.)

¹⁰⁶ „Bizonyos tárgyaknak (tudományosan) rendezett összessége.” (MÉSZ 1992: 490.)

¹⁰⁷ „Tájegység múltjának tárgyi emlékeit őrző (vidéki) m[úzeum].” (MÉSZ 1992: 1325.)

A *néprajzi múzeum* kategóriába azokat a kizárólag néprajzi anyagot tartalmazó gyűjteményeket sorolja a szakirodalom, melyek egy-egy nagyobb régió több etnikumának anyagi kultúráját, vagy egyetlen etnikum különböző néprajzi tájegységről összeűjtött tárgyi kultúráját mutatják be szakszerűen.

A *néprajzi szoba* „berendezésének elvei – olvashatjuk a *Magyar Néprajzi Lexikon*-ban – sokat változtak az évtizedek folyamán. Míg a korábbiakban egy-egy berendezés összeállításánál nem voltak figyelemmel a létrehozandó együttes tudományos hitelességére, a mai elvek szerint a néprajzi szobák berendezésében csak azonos korszakra, azonos társadalmi rétegre, csoportra jellemző, és csak meghatározott helyről származó tárgyakat lehet együttesként kiállítani. Gondosan kell ügyelni arra is, hogy az eredeti használatnak megfelelően kapjanak helyet a tárgyak, s csak annyi legyen, amennyit valaha egy-egy háztartásban, lakásban elhelyeztek és használtak.” (Filep–Csilléry 1981: 14.) Ebbe a kategóriába soroljuk azokat a, főleg iskolákban, művelődési házakban stb. berendezett néprajzi kiállításokat, melyek egy-egy szobaenteriórt (tisztaszobát) próbálnak bemutatni, de vannak olyanok is, melyek egy teremben különböző hagyományos használati tárgyakat állítanak ki. Az iskolákban található ilyen jellegű szobákat a szakirodalom *iskolamúzeum*oknak is nevezi.

A több helyiségből álló, laza szerkezetű és változatos tematikájú kiállításokat tartalmazó tárgyállományok a *néprajzi gyűjtemény* kategóriába sorolhatók. Ezek rendszerint egy-egy település tárgyi kultúráját mutatják be, de előfordul az is, hogy a tárgyak egy nagyobb gyűjtőterületről származnak.

Ugyanakkor van néhány olyan vidéki létesítmény, mely esetében a hagyományőrző és/vagy oktató tevékenységek kerülnek előtérbe szembe a klasszikus múzeumi (a múlt tárgyi kultúrájának darabjait őrző és bemutató) funkcióval. Ezek esetében gyakran találkozunk az *élő múzeum* elnevezéssel. A Milvus csoport által Nyárádszentsimonon működtetett tájház esetén ez a megnevezés azt is jelenti, hogy a tárgyak mellett a hagyományos gazdálkodás állatait és helyes tartásuk módját is igyekeznek bemutatni.¹⁰⁸

Látható, hogy az egyes gyűjtemények elnevezésekor több szempontot kell figyelembe venni. A gyűjteményeknek otthont adó épület típusa (a vidékre jellemző hagyományos parasztház, vagy valamilyen közintézmény), a kiállítás tartalma (a vidékre jellemző, hiteles szobabelsőt mutat-e be, vagy csupán az egykori paraszti környezetből származó használati tárgyakat) és a bemutatás technikája (tárlók, feliratok, makettek stb. használata) mellett legalább ilyen fontos a területi elv is: a bemutatott tárgyak egy adott településről, egy jól körülhatárolható (kis)régióból származzanak-e, vagy különböző tájegységekhez tartozó településekről gyűjtötték őket össze.¹⁰⁹ Ezek a szempontok meg-

¹⁰⁸ Lásd: <http://nyaradszentsimon.blogspot.com/p/falutortenet.html> (letöltés ideje: 2019. október 2.)

¹⁰⁹ Ebben az esetben a cél nem egy település vagy kistáj helyi kultúrájának bemutatása, hanem általában egy letűnt korszak *archaikusnak*, *autentikusnak*, és mint ilyen *egzotikusnak* vélt – mára használaton kívül rekedt – tárgyainak összegyűjtése és bemutatása. Ezért aztán ezekben a gyűjteményekben a falusi/paraszti kultúra tárgyai mellett helyet kap minden, ami régi, és ami különös. Ezek a gyűjtemények szerkezetüket és funkciójukat tekintve egyaránt az egykori főúri *csodakamrákra* hasonlítanak.

határozóak a gyűjtemények létrehozásánál munkáló intenciók, és a gyűjtemények működtetése szempontjából egyaránt.

Az erdélyi tájházak a tudományos diskurzusban

Míg Magyarországon a tájházak és falusi néprajzi gyűjtemények önálló érdekvédelmi szövetséggel rendelkeznek, melyek keretében szakmai továbbképzések, tanácsadás, és évente megrendezésre kerülő konferenciák keretében lehetőség nyílik a tapasztalatcsere-re, a felmerülő problémák közös megvitatására,¹¹⁰ addig erdélyi viszonylatban alig néhány olyan kezdeményezéssel számolhatunk, mely a romániai magyar tájházakat működtető személyek számára valamiféle szakmai fórumot kívánna biztosítani.

Ezek között határkőnek számítanak az 1990-es évek második felében, a Kriza János Néprajzi Társaság által szervezett konferenciák. Az első szakmai tanácskozásra 1997. szeptember 12–14. között Zabolán került sor,¹¹¹ majd két évvel később, 1999. szeptember 24–26. között a Társaság Bogdándon¹¹² szervezett tudományos konferenciát. A tanácskozáson szó volt a lakáskultúra egy-egy sajátos regionális és történeti változatának lehetséges bemutatásáról, a székelyföldi és partiumi tájházak működtetését érintő problémákról, valamint műemlékvédelmi szempontokat érintő kérdésekről is. Ezekre a tanácskozásokon az erdélyi és partiumi szakemberek mellett magyarországi szakemberek is részt vettek

A témával kapcsolatos újabb szakmai tapasztalatcserekre néhány évvel később, 2004. október 1–3. között Sepsisyllyefalván,¹¹³ 2012-ben¹¹⁴ és 2013-ban¹¹⁵ pedig Kolozsváron került sor. Ez utóbbi két konferencia a Kriza János Néprajzi Társaság és a Magyarországi Tájházak Szövetsége közös szervezésében zajlott. Ez utóbbi tanácskozásoknak a legfőbb hozadékának az tekinthető, hogy sikerült ráirányítaniuk – részben a sajtónak és a politikumnak is köszönhetően – a szélesebb közönség figyelmét az erdélyi tájházak problémáira. A 2012-es konferenciát követően például a Romániai Magyar Demokrata Szövetség akkori főtitkárhelyettese, Székely István, azt nyilatkozta, hogy szükséges a szakmai szempontok előtérbe helyezése, a szilárd jogi háttér biztosítása, valamint a finanszírozási lehetőségek feltérképezése, valamint az erdélyi tájházak szövetségének

¹¹⁰ A szervezet 2012-ben tájház-vezetési segédletet is megjelentetett, mely összefoglalja azokat a kiállítás-sal, tárgyvédellel, kommunikációs technikákkal stb. kapcsolatos tudnivalókat, melyek elengedhetetlenek egy tájház szakszerű működtetéséhez. A kötet ugyanakkor röviden összefoglalja a magyarországi tájházak történetét is (Bereczki–Szabályár szerk. 2012).

¹¹¹ *Tájházak, vidéki múzeumgyűjtemények fejlesztésének lehetőségei*. A konferencia anyaga a Kriza János Néprajzi Társaság Értesítőjében jelent meg (lásd Pozsony–Borbély szerk. 1997).

¹¹² *Tájházak fejlesztésének lehetőségei Erdélyben*. A konferencián elhangzott előadásokból összeállított válogatás a Kriza János Néprajzi Társaság Értesítőjében jelent meg (lásd Pozsony–Borbély szerk. 1999).

¹¹³ *Szakmai szeminárium erdélyi néprajzi gyűjtemények és tájházak vezetőinek*.

¹¹⁴ *Az erdélyi tájházak fejlesztésének lehetőségei*. Tudományos konferencia. 2012. március 31.

¹¹⁵ *Határok nélkül – Magyar tájházak Erdélyben*. 2013. március 8–9.

létrehozása, hiszen a tájházak fontos szerepet töltenek be nemzeti identitásunk megőrzésében és továbbadásában.¹¹⁶ A 2013-as konferencia keretében pedig elvi együttműködési megállapodás született a Magyarországi Tájházak Szövetsége és a Romániai Falusi Magángyűjtemények és -múzeumok Hálózata között, melynek magyar tagjai is vannak.

Emellett még a Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont 2007. november 22-én megrendezett műhelymegbeszélést (*Tájházak helyzete Hargita megyében*) érdemes megemlíteni, ahol Hargita megyei szakemberek vitatták meg a székelyföldi tájházak kérdéseit és osztották meg tapasztalataikat/nézeteiket a megye közel harminc településéről érkezett érdeklődőivel, olyanokkal, akik már létező tájházukat képviselték, vagy akik annak létrehozásán akkor fáradoztak (lásd Mihály 2007).

A tudományos ülésszakok és a már említett konferencia-kiadvány mellett néhány rövidebb lélegzetű tanulmány is foglalkozott az erdélyi/székelyföldi falusi múzeumok kérdésével. Pozsony Ferenc a *Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője* 1997/1–2. számában foglalta össze a tájházak és néprajzi gyűjtemények fejlesztésének lehetőségeit (Pozsony 1997), majd 2004-ben számba vette az erdélyi múzeumokban található néprajzi gyűjteményeket és akkori állapotukat, valamint a gyűjtemények kezelőinek kiválasztásában alkalmazott – régióként igen eltérő – politikákat. Tanulmányában arra a következtetésre jutott, hogy Romániában a rendszerváltást követően sem változott az asszimilációs politika, hiszen számos megyei múzeum¹¹⁷ vezetése tudatosan nem alkalmaz magyar ajkú szakképzett (néprajz szakot végzett) muzeológust (Pozsony 2004). Ezen kívül 2007-ben és 2013-ban írt összefoglaló tanulmányt az erdélyi tájházak és néprajzi gyűjtemények jelenkori állapotáról, valamint velük kapcsolatos változó kultúrpolitikákról (Pozsony 2007, 2013). Tötszegi Tekla pedig egyik tanulmányában egy szűkebb régió, Kalotaszeg tájházait vette számba (Tötszegi 2007).

A Kriza János Néprajzi Társaság és a Magyarországi Tájházak Szövetsége közös kiadásában látott napvilágot 2013-ban az a kötet, mely közel száz erdélyi tájházat és néprajzi gyűjteményt mutat be (Bereczki szerk. 2013). Vajda András 2014-ben Domus szülőföldi ösztöndíjprogram keretében a Maros megyei tájházak és néprajzi múzeumok felmérését végezte el, melynek eredményeit több tanulmányban tette közzé (Vajda 2013a–e, 2014a–b, 2016a–b, 2019).

2016-ban a Romániai Magyar Demokrata Szövetség Kulturális Autonómia Tanácsa az erdélyi magyar vonatkozású tájházak, emlékházak és néprajzi gyűjtemények témakörben szakpolitikai vitát kezdeményezett. A jelenlegi helyzet leírását, és egyfajta a középtávú stratégiatervezetet is tartalmazó vitaindító szövegét a jelen tanulmány szerzője dolgozta ki (Vajda 2016b), a vitához Gagyí József is hozzászólt (Gagyí 2016). Írásában többek között arra hívja fel a figyelmet, hogy „óvatosan kell mérlegelni, hogy mi is az, ami elvárható a tájházak létrehozóitól, működtetőitől, és mi az, ami nem – és ehhez

¹¹⁶ A sajtóközlemény teljes szövegét lásd: <http://www.rmdsz.ro/sajtoszoba/hir/szukseges-az-erdelyi-tajhazak-szovetsegenek-letrehozasa> (letöltés ideje: 2018. október 2.).

¹¹⁷ Közéjük tartozik a Maros Megyei Múzeum is.

mérten mi számít számukra kritikának, mi biztatásnak, mi bizalomnak és támogatásnak, és mi bizalommegvonásnak, lenézésnek, háttal fordításnak” (Gagyí 2016). A vita-indító nyomán az RMDSZ Társadalomszervezési főosztálya és a Kriza János Néprajzi Társaság 2018. május 24-én, Kolozsváron szakmai tanácskozást szervezett.¹¹⁸

Emellett az utóbbi évtizedben az erdélyi kulturális és művelődési folyóiratokban,¹¹⁹ valamint a helyi napilapokban is időközönként megjelennek egy-egy tájházat bemutató kisebb közlések.

A Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont néhány éve szervezi meg a *Tájházak Napját*. Az intézmény Facebook-oldalán az áll, hogy „a programhoz csatlakozó tájházak, néprajzi gyűjtemények kinyitják kapuikat a nagyközönség előtt. A tájházak felelősei szervezett formában bemutatják a helyi gyűjteményt az érdeklődőknek, majd ezt követően a tájházba ellátogató gyermekek kézműves tevékenységen vehetnek részt. A [...] gyűjteményfelelősök további kulturális műsorral is színesíthetik a rendezvényt, így lehetőség nyílna könyvbemutatók, kiállítások, színdarabok, néptánc előadások, gasztronómiai bemutatók stb. szervezésére is.”¹²⁰

Az erdélyi tájházak különböző adatbázisokban

Az erdélyi tájházak, néprajzi múzeumok és helytörténeti gyűjtemények egy része rendelkezik saját honlappal, mások különböző online adatbázisokban érhetőek el. A *Román Kulturális Örökség Hivatala* adatbázisa¹²¹ régészet (arheologie), művészet–építészet (artă–arhitectură), írott örökség (patrimoniu scris), tárgyi örökség (patrimoniu mobil), néprajz (etnografie), történelem (istorie), zene (muzică), éremtan (numismatică) és színház (teatru) alapkategóriákat tartalmaz. Emellett innen érhető el a Romániai Múzeumok és Gyűjtemények Adatbázisa¹²² is, melyben megye, település és a múzeum profilja (néprajzi, képzőművészeti, régészeti, művészeti, egyházművészeti, néprajzi és helytörténeti történelmi, hadtörténeti, természettudományi, technikatörténeti, emlékház, numizmatikai, régi könyv és vegyes) szerint is lehet keresni. Az adatbázis elsősorban az állami (megyei, önkormányzati) fennhatóság alatt álló muzeális intézményeket tartalmazza, de elég jelentős számú magángyűjtemény is szerepel benne. Az

¹¹⁸ A tanácskozáson Jakab Albert Zsolt, a Kriza János Néprajzi Társaság elnöke; Szabó Árpád Töhötöm, a BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézetének vezetője; Furu Árpád, a Transylvania Trust munkatársa; Széman Rózsa, az EMKE munkatársa és Szűcs György, az Ottományi Kiállítóház vezetője vettek részt.

¹¹⁹ A teljesség igénye nélkül lásd: Miklós 2007, Boldizsár-Zeyk 2011, Pozsony 2014, Varga Gy. 2014, Szűcs 2015, Varga J. Cs. 2015, Kéri 2017.

¹²⁰ Forrás: <https://www.facebook.com/hagyomanyorzkozopont/?fref=ts> (letöltés ideje: 2018. október 2.).

¹²¹ cIMEC–Institutul de Memorie Culturală. Elérhetőség: <http://cimec.ro> (letöltés ideje: 2018. október 2.).

¹²² Ghidul muzeelor și colecțiilor din România. Elérhetőség: <http://ghidulmuzeelor.cimec.ro/sel.asp> (letöltés ideje: 2018. október 2.).

adatbázisban mintegy 40 magyar vonatkozású falusi környezetben található múzeum is szerepel, legtöbbször Hargita megyéből.¹²³ A romániai szabadtéri néprajzi emlékek virtuális múzeuma, a romániai népi motívumok, a téli népszokások, valamint a népi mesterségek adatbázisa található meg. A *virtuális múzeum*¹²⁴ pedig mintegy 862, az ország szabadtéri múzeumaiban található épület adatait tartalmazza.

Az elmúlt években alakult 23 magángyűjtő kezdeményezése nyomán a *Romániai Falusi Magángyűjtemények és -múzeumok Hálózata*,¹²⁵ mely 2008–2011 között a Román Paraszt Múzeumával¹²⁶ közös projekt keretében¹²⁷ egy 85 falusi gyűjtemény adatait tartalmazó adatbázist hozott létre.¹²⁸ Az egyesület honlapján, a *Tagok* (Membrii) aloldalon 24 néprajzi gyűjtemény leírása szerepel, köztük két magyar múzeum is található: a Kéri Gáspár Gálospetriben található tájháza és a Szócs Lajos kőrispataki szalmakalap múzeuma.¹²⁹

A Magyar Irodalmi Emlékházak internetes portálján¹³⁰ az erdélyi, falusi környezetben található irodalmi emlékházak közül az érmindszenti és csúcsai Ady Endre emlékházakat, a parajdi Áprily Lajos emlékházat, a kisbaconi Benedek Elek emlékházat, az alsócsernátói Haszmann Pál múzeum, a sepišillyefalvi Séra-kúria, a nagyajtai Kriza János emlékház, a zágoni Mikes Kelemen emlékkiállítás, a koltói Petőfi Sándor Emlékkiállítás, a fehéregyházi Petőfi Sándor Emlékmúzeum, a farkaslaki Tamási Áron emlékház szerepel.

A legnagyobb erdélyi online hírportál, a *Transindex* által működtetett *Adatbank* számára Kiss Dénes készítette el a *Romániai magyar kulturális intézmények adatbázisát*,¹³¹ mely Erdélyből mintegy 55 muzeális jellegű intézmény említ. Ebből 21 városi

¹²³ Bihar megyéből a gálospetri és szalacs tájház, Kolozs megyéből a mérai bivalymúzeum és a Kelemen Anna gyűjtemény, illetve a válaszüti Kallós múzeum, Kovászna megyéből a kisbaconi Benedek Elek emlékház, a zabolai csángó múzeum, a zágoni Mikes Kelemen emlékkiállítás, a lemhenyi Aranykígyó Patika Múzeum és a csernátói Haszmann Pál múzeum, Szatmár megyéből a bogdándi Sípos László magyar néprajzi múzeum és az érmindszenti Ady Endre emlékház, Hargita megyéből pedig a farkaslaki Tamási Áron emlékház, valamint a csikdánfalvi, csikkozmasi, csikmadarasi, csikménasági, csikszentdomokos csikszentdomokosi, csikszentkirályi, etédi, gyergyóalfalusi, gyergyócsomafalvi, gyergyóremetei, gyergyóújfalusi, gyimesközéplöki, homoródalmási, karcfalvi, kásztonaltízi, korondi, kőrispataki, lövetei, máréfalvai, nyíresaljai, oklándi, parajdi, rugonfalvi, székelyszentléleki, vaslábi, zetelaki és zsigödfürdői falumúzeum szerepel az adatbázisban.

¹²⁴ ETNOMON – Muzeul virtual al monumentelor etnografice în aer liber din România. Elérhetőség: <http://monumente-etnografice.cimec.ro/aeretn.htm> (letöltés ideje: 2018. október 2.).

¹²⁵ Rețeaua Colecțiilor și Muzeelor Etnografice Sătești Particulare din România. Elérhetőség: http://recomspar.ro/proiect_2.html (letöltés ideje: 2018. október 2.).

¹²⁶ Muzeul Național al Țăranului Român

¹²⁷ Címe: Falusi gyűjtemények Romániában (Colecții sătești din România)

¹²⁸ A projektről részletesebben lásd: <http://www.muzeultaranuluiroman.ro/acasa/programul-cultural-colectii-satesti-din-romania.html> (letöltés ideje: 2018. október 2.).

¹²⁹ Elérhetőség: <http://recomspar.ro/membrii.html> (letöltés ideje: 2018. október 2.).

¹³⁰ Elérhetőség: <http://www.mire.hu> (letöltés ideje: 2018. október 2.).

¹³¹ Elérhetőség: <http://kulturalis.adatbank.transindex.ro/> (letöltés ideje: 2020. február 3.).

múzeum, 34 pedig falusi környezetben található muzeális létesítmény (tájház, néprajzi/helytörténeti gyűjtemény vagy emlékház).¹³²

A Román Örökségvédelmi Hivatal a Román Paraszt Múzeuma, a Romániai Falusi Magángyűjtemények és -múzeumok Hálózata, a Nemzeti Vidéki Ökológiai és Kulturális Turizmus Egyesülete és a Csíki Székely Múzeum által 2012-ben szervezett *Multicult – a romániai nemzetiségi kisebbségek múzeumainak virtuális tára* program keretében létrehozott honlap¹³³ 90 múzeumot mutat be. Ezek közül 44 magyar vonatkozású, melyből 30 található vidéki környezetben¹³⁴. Ezek közül 7 emlékház és 1 művészeti gyűjtemény, a többi 22 pedig néprajzi/helytörténeti gyűjtemény.

A jelen tanulmány szerzője a Domus szülőföldi ösztöndíjprogram keretében a helyi önkormányzatok megkeresése, a helyi sajtó és az online adatbázisok áttekintése valamint a helyszíni terepmunka révén összegyűlt adatok alapján készítette el a Maros megyei tájházak és néprajzi gyűjtemények kataszterét, melyben 50 településről mintegy 55 múzeum adatai szerepelnek. Ezek közül 36 múzeum tartalmaz magyar vonatkozású gyűjteményt (lásd 2016a). A kutatás során azonosított magyar anyagot bemutató múzeumok/gyűjtemények megoszlása néprajzi tájegységenként a következő képet mutatja: 6 múzeum található a Mezőségen, Andrásy telep, Csittszentiván, Marossárpatak, Mezőpanit, Mezőfele és Vajdaszentivány településeken. A Maros mentéről öt településen 6 gyűjteményt azonosítottam: Magyaró, Marosjára, Nagyernye és Sáromberke esetében pedig egyet-egyet, Marosvécsen pedig 2 gyűjteményt. A Nyárad mentén 10 településről 11 gyűjteményt¹³⁵, a Kükküllő vidékéről pedig 11 településről összesen 12 gyűjteményről¹³⁶ találtam adatokat. Emellett itt kell megemlíteni, hogy Marosvásárhelyen, az 1. Számú Általános Iskolában Asztalos Enikő alapított az 1970-es években néprajzi szakkört, melynek keretében 7 megye 91 településéről összesen 430 tárgyból álló iskolai néprajzi gyűjteményt létesített (lásd Vajda 2013d).

¹³² Az adatbázisban szerepel a bogdáni Magyar Múzeum – Sipos László Tájház, az Erdőcsinádi Múzeum, az Esztelneki Múzeum, a gyergyócsomafalvi Iskolamúzeum, a Gyergyóújfalvi Múzeum, a Gyimesfelsőlőki Népművészeti Tájház, a csernátóni Haszmann Pál Múzeum, a Kisiratosi Falumúzeum és Tájház, a Kriznagvajtai a János Állandó Irodalmi Emlékiállítás, a Makfalvi Néprajzi Múzeum, a zágoni Mikes Kelemen Kulturális Központ, az ágyai Olosz Lajos Emlékház, a fehéregyházi Petőfi Sándor Emlékház, a kibédi Seprődi János Múzeum, a mezőpetri Sváb Múzeum, a koltói Teleki-Petőfi Múzeum, a Tordaszentlászlói Kalotaszegi Tájház és Múzeum, a Torockói Néprajzi Múzeum, és a Zabolai Tájház és Csángó Múzeum.

¹³³ Elérhetőség: <http://www.multicult.ro> (letöltés ideje: 2018. október 2.).

¹³⁴ Az adatbázisban szerepel a bogdándi, csernátóni, csíkdánfalvi, csíkkarcfalvi, csíkkozmási, csíkmadarasi, csíkménasági, gálospetri, gyergyóremetei, korondi, kökényesdi, kőrispataki, lövetei, máréfalvi, nyíresaljai, szalacsi, szentléleki és a két csíkszentdomokosi múzeum, a mérai Kelemen Annak gyűjtemény, és a zabolai csángó múzeum, valamint az érsemlyéni Kazinczi Ferenc–Fráter Lóránd–Csiha Kálmán emlékház, a farkaslaki Tamási Áron emlékház a kisbaconi Benedek Elek emlékház, a zágoni Mikes Kelemen emlékiállítás, a zsögödfürdői Nagy Imre emlékház, a koltói és a fehéregyházi Petőfi emlékház és a kiskászoni képzőművészeti gyűjtemény.

¹³⁵ Egy-egy gyűjteményt Backamadaras, Geges, Kisadorján, Mikháza, Nyárádszentbenedek, Nyárádszentimre, Nyárádszentsimon, Székelybő és Vadasd települések esetében, illetve 2 gyűjteményt Jobbágytelkéről.

¹³⁶ Egy-egy gyűjteményt Dicsőszentmárton, Fehéregyháza, Havadtó, Kibéd, Kiskend, Kükküllődombó, Kükküllőpócshalva, Magyarózd, Makfalva és Székelyvécke települések esetében és kettőt Magyarsáronon.

Az *Erdélyi Turizmus* nevű internetes portál *falumúzeumok, tájházak, néprajzi kiállítások* kategóriában¹³⁷ 26 tételt említ, melyből 19 falusi környezetben található múzeumot jelent. Ezek a bogdándi, csernátoni, csíkdánfalvi, csíkkarcfalvi, csíkkozmási, csíkmadarasi, csíkménasági, gálosperii, gyergyóremetei, korondi, kökényesdi, kőrispataki, lövétei, máréfalvi, nyíresaljai, szalacsi, szentléleki és a két csíkszentdomokosi múzeum, a mérai Kelemen Anna gyűjtemény, és a zabolai csángó múzeum, valamint az érsemlyéni Kazinczi Ferenc–Fráter Lóránd–Csiha Kálmán emlékház, a farkaslaki Tamási Áron emlékház a kisbaconi Benedek Elek emlékház, a zágoni Mikes Kelemen emlékkiállítás, a zsögödfürdői Nagy Imre emlékház, a koltói és a fehéregyházi Petőfi emlékház és a kiskászoni képzőművészeti gyűjtemény.

A *Partiumi múzeumok és kiállítóhelyek weboldala*¹³⁸ 13 múzeumot mutat be, ebből 7 származik vidéki környezetből. Ezek a következők: az érmindszenti Ady Endre Emlékmúzeum, az Érkörtvélyesi Falumúzeum, az érsemlyéni Kazinczy, Fráter és Csiha Emlékmúzeum, a gálospetri és az érszalacsi Magyar Tájház, a mezőpetri Sváb Tájház és a sződemeteri Kölcsey Ferenc Emlékmúzeum. Egy Szatmár megyei portál pedig 22 múzeumi egységet mutat be.¹³⁹

A Wikipédián a *Románia magyar emlékei, láttnivalói*¹⁴⁰ címszó alatt a *Múzeumok, kiállítóhelyek* fejezetben 45 olyan település neve szerepel, ahol valamilyen muzeális létesítmény is található. Ezek közül 31 található vidéki környezetben.¹⁴¹

A Kriza János Néprajzi Társaság 2015-ben készítette el és töltötte fel honlapjára a *Néprajzi Múzeumok Tára* nevű adatbázisát, mely többféle keresési/rendezési lehetőséget kínál a felhasználóknak. Rákérdezhetünk a gyűjtemények típusára, a gyűjteményeknek otthont adó intézményekre, a településekre, a megyékre, a néprajzi tájegységekre, az alapítás/újraalapítás évére. Emellett a gyűjtemények táji és típusbeli eloszlását

¹³⁷ Elérhetőség: <http://www.erdelyiturizmus.hu/?action=katalogus&id=61> (letöltés ideje: 2018. október 2.).

¹³⁸ Elérhetőség: <http://ersemjenimuzeum.hhrf.org> (letöltés ideje: 2018. október 2.).

¹³⁹ Elérhetőség: <http://viziteaza-satumare.com/hu/> (letöltés ideje: 2018. október 2.) Ugyanezeket a muzeális intézményeket sorolja fel a szatmári borútat népszerűsítő internetes portál (lásd: <http://vinulsatumare-an.ro/hu/turism-local>; letöltés ideje: 2018. október 2.).

¹⁴⁰ Elérhetőség: http://hu.wikipedia.org/wiki/Rom%C3%A1nia_magyar_eml%C3%A9kei,_1%C3%A1ttnival%C3%B3i (letöltés ideje: 2018. október 2.).

¹⁴¹ Ezek régiók szerint a következőképpen oszlanak meg: Kalotaszegről a tordaszentlászlói Kalotaszegi Tájház és Múzeum valamint az inateltki, kalotaszentkirályi, magyargyerómonostori és mérai tájház, a Mezőségről a széki tájház és a válaszúti a Kallós Zoltán Alapítvány népművészeti gyűjteménye, a Székelyföldről a makfalvi néprajzi múzeum, a nyárádszentsimoni tájház, a kibédi Sepródi János Múzeum és tájház, a parajdi sóbányamúzeum, a falumúzeum és az Áprily Lajos-emlékház, a lövétei tájház, a szentléleki falumúzeum, a kőrispataki szalmakalap múzeum, a Tamási Áron farkaslaki szülőháza, a bögözi tájház, a szentegyházi és gyimesbükkői néprajzi kiállítás, a kisbaconi Benedek Elek emlékház, a zágoni Mikes Kelemen emlékkiállítás, a csomakőrösi Kőrösi Csoma Sándor emlékszoba, a berecki Gábor Áron-emlékház, a Csernátoni Haszmann Pál Néprajzi Múzeum, a földvári haláltábor áldozatainak emléket állító hídvegi emlékszoba, a fehéregyházi Petőfi emlékszoba, a négyfalusi néprajzi múzeum, és a bolyai Bolyai-emlékszoba, Partiumból pedig a misztótfalusi Misztótfalusi Kis Miklós emlékház, az érmindszenti Ady Endre emlékkiállítás, a szalacsi tájház és a tenkei természettudományi kiállítás van nevesítve.

térképek segítségével is megjeleníti. Az adatbázis fejlesztése folyamatban van, jelenleg 76 néprajzi gyűjtemény adatait tartalmazza.¹⁴² A legteljesebbnek az RMDSZ Kulturális Autónia Tanácsának adatbázisa mondható, ebben 229 gyűjtemény adatai (település, megye, a gyűjtemény neve, kontaktszemély, működtető, postacím, telefonszám stb.) szerepelnek.

2019 elején készült el – elég sok tekintetben vitatható szempontrendszer alapján – az Erdélystat¹⁴³ nevű adatbázis számára a Románia területén található „magyar jellegű” múzeumok katasztere.¹⁴⁴ Ebben az adatbázisban 108 „magyar” (vagy magyar jellegű) múzeum adatai találhatóak, melyből 55 néprajzi gyűjtemény, 10 irodalmi emlékház, 12 művészeti és 19 „több területet lefedő” múzeum. Az adatbázisban található múzeumoknak csak igen kis része felel meg a muzeológiai elvárásoknak: nyilvántartás, állagmegőrzés, raktározás és a bemutatáshoz használt eszköztár tekintetében egyaránt jelentős hiányosságokat mutatnak. Ugyanakkor a legtöbb, az adatbázisban szereplő múzeum szakképzett személyzet nélkül működik. Mindössze 9 rendelkezik legalább 3 szaktevékenységet folytató személlyel és további 14 olyan múzeum van, amelyben legalább 1-2 „az örökséggondozás terén szakképesítéssel rendelkező alkalmazott dolgozik”.¹⁴⁵

A fentebb felsoroltak alapján is jól látható, hogy az elmúlt években több olyan próbálkozás is volt, mely arra törekszik, hogy az erdélyi/romániai, falusi környezetben működő (elsősorban néprajzi és helytörténeti anyagot bemutató) múzeumokról egy helyen nyújtsa átfogó és könnyen áttekinthető tájékoztatást. Ám ezek a törekvések a legtöbb esetben vagy csupán egy-egy kisebb régió meglévő/működő múzeumállományának feltérképezéséig jutottak el, vagy csak válogatást adnak az Erdélyben/Romániában működő magyar vonatkozású tájházakból, néprajzi múzeumokból és helytörténeti gyűjteményekből. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy ezek az adatbázisok nem frissülnek folyamatosan, ezért gyakori bennük az elévült adat.¹⁴⁶

¹⁴² Elérhetőség: <http://www.kjnt.ro/muzeumtar> (letöltés ideje: 2018. október 2.).

¹⁴³ Erdélystat. Statisztikai és intézményi adatok magyar nyelven Romániáról, Erdélyről, erdélyi magyarokról. Elérhetőség: <http://statisztikak.erdelystat.ro> (letöltés ideje: 2020. február 5.).

¹⁴⁴ A romániai magyar jellegű múzeumok: <http://intezmenytar.erdelystat.ro/intezmenyek/romaniai-magyar-jelleg-muzeumok/5> (letöltés ideje: 2020. február 5.).

¹⁴⁵ Elérhetőség: <http://intezmenytar.erdelystat.ro/cikkek/a-romaniai-magyar-jellegu-muzeumok-osszefoglalo/26> (letöltés ideje: 2020. február 5.).

¹⁴⁶ Az évek során ugyanis nemcsak újabb és újabb tájházak születnek, hanem az is megesisik, hogy egyik-másik múzeum be is szünteti tevékenységét. Nagyernyében például a helyi iskola pedagógusai gyűjtöttek össze az 1970-es években néprajzi tárgyakat és állították ki az iskola egyik termében. Az iskola többrendbeli felújítása során azonban a gyűjtemény elkallódott. Marosjárdában 1962-ben alapított néprajzi múzeumot a Vízy László-kúriában Nagy Zoltán iskolaigazgató. Az épület a kommunizmus utolsó éveiben dúló épületbontás áldozatává vált, és vele együtt a gyűjtemény is (lásd Vajda 2016a).

Alapítók és fenntartó intézmények

A gyűjtemények egy igen jelentős része magánkezdeményezés révén, minden külső szakmai és anyagi támogatás nélkül jött létre és rendszerint az alapító által vásárolt, vagy már korábban is a tulajdonát képező (rég) parasztházban, ritkább esetben a tulajdonos saját lakásának egy-két szobájában, vagy annak valamilyen melléképületében működik. A gyűjtemények sok esetben egyházi, iskolai, községi vagy valamilyen más intézményi, illetve alapítványi támogatást élveznek, ezek tulajdonát képező épületekben kapnak helyet. Legnagyobb részük előzetes, vagy helyszíni egyeztetés alapján látogatható, de vannak olyanok is, melyek a nagyközönség számára nem hozzáférhetőek. Azonban egyes darabjait alkalmanként tulajdonosaik különböző kiállítások keretében a nagyközönségnek is megmutatják.¹⁴⁷

A falusi környezetben alapított múzeumok elsősorban a helyi értelmiségiek kezdeményezésére jöttek létre. Az alapítók között tanárokat, tanítókat, vállalkozókat, építészeket és képzőművészeket egyaránt találunk. Az általam alaposabban ismert és kutatott Maros megyei tájházak és néprajzi gyűjteményeket esetében például tíz esetben tanítók vagy tanárok, hat esetben lelkészek, három-három esetben orvosok és magánvállalkozók, illetve két esetben néprajzkutatók találhatóak az alapítók között. Emellett előfordul a kezdeményezők között színész, építészmérnök, koreográfus, népnevelő, falufelölős és környezetvédelmi szakember is.

A gyűjteményeknek a helyi iskola egy-két (oktatási célra nem használt) terme, egyházi tulajdonban lévő épületbe (egykori kántori lakás, volt felekezeti iskola stb.), a művelődési otthon kisebb terme, a helyi önkormányzat tulajdonát képező régi épület (vagy annak egy része), alapítványi/egyesületi tulajdonban lévő ingatlan, neves személyek (írók, költők, képzőművészek stb.) szülőháza, magántulajdonban lévő régi/hagyományos parasztház, ritkábban pedig az alapító saját lakása ad otthont.

A múzeumalapítások korszakai

A 19. század végén induló és a 20. század elejére átnyúló néhány elszórt kezdeményezést követően Erdélyben három nagyobb múzeumalapítási hullámmal számolhatunk: az első a kommunizmus időszakát jelenti, de ezen belül elsősorban az 1960–70-es évek számítanak aktívabb időszaknak. Az 1980-as években már csak elvétve elszórtan ke-

---

¹⁴⁷ Ilyen például dr. Madaras Sándor idegsebész főorvos magángyűjteménye. A gyűjteményben található feliratos falvédőkből a gyergyószentmiklósi Tarisznyás Márton Múzeum szervezett kiállítást (*Feliratos falvédők dr. Madaras Sándor gyűjteményéből*. Tarisznyás Márton Múzeum, Gyergyószentmiklós, 2010. szeptember 29.), a Maros Megyei Múzeum pedig a *Vásárhelyi Forgatag* nevet viselő fesztivál alkalmával a közel 50 tételtszámláló hordócsap kollekcióját és egyéb, fémből készült tárgyakat felsorakoztató gyűjteményét mutatta be (*Erdély fémei*. Maros Megyei Múzeum, 2017. augusztus 22.).

rül sor újabb gyűjtemények létrehozására. Az említett két évtizedben azonban a vidéki környezetben élő tanítók és tanárok sorra hoztak létre kisebb-nagyobb néprajzi gyűjteményeket az iskolák, vagy a művelődési házak egy-egy termében. Tordaszentlászlón Boldizsár-Zeyk Imre igazgató-tanár 1967-ben kezdett el a Művelődési Ház keretében lakásbelső-kiállításokat szervezni. Ebből a kezdeményezésből nőtte ki az évtizedek során a Tordaszentlászlói Kalotaszegi Tájmuzeum, mely 2007 óta jogilag bejegyzett, önálló intézményként működik.¹⁴⁸ Kászontáitzben 1970-es években Miklós Márton tanító kezdeményezte egy tájmuzeum létrehozását, mely a Kászoni medence néprajzi jellegzetességeit kívánta bemutatni. Andrásytelepen, az általános iskola keretében, 1972-ben hozott létre Szekeres Adél történelem szakos tanárnő néprajzi gyűjteményt, Makfalván pedig ugyanebben az évben Fülöp Dénes magyar irodalom–történelem szakos tanár a helyi művelődési házban rendezett be gazdag néprajzi gyűjteményt.¹⁴⁹ Korondon pedig Balázs László kultúrotthon igazgató kezdeményezésére vásárolták meg a mai tájház épületét, melynek megnyitására 1975-ben került sor. Ezeknek a gyűjteményeknek az anyaga azonban mára a legtöbb helyen megsemmisült. Az alapítók nyugdíjba vonulását/halálát követően a tárgyak jelentős részét széthordták, eltűzelték vagy elajándékozták.¹⁵⁰ Ennek ellenére ezek a jobbra iskolamuzeumoknak számító korai kezdeményezések jelentős mértékben meghatározták az 1989-es rendszerváltozást követő évek múzeumalapítási törekvéseit.

A második hullám az 1990-es éveket foglalja magában. Ebben az időszakban a nosztalgia, az előző korszak múzeumalapításának emlékezete, illetve a nemzeti érzelmek szabad megnyilvánulásának lehetősége szolgáltatta a szükséges impulzust. Az 1989-es rendszerváltozást követő időszakban a múzeumalapításokra a helyi közösség által szervezett nagy közösségi események (a település első írásos említésének kerek évfordulósa ünneplése, falutalálkozó, búcsú stb.) alkalmával került sor.¹⁵¹

A harmadik korszak pedig a 2000-es évek közepén veszi kezdetét, és az előző szerves folytatásának is tekinthető, azzal a különbséggel, hogy ebben az időszakban a múlt tárgyainak összegyűjtésének és bemutatásának (azaz örökségesítésének) szándéka mellé gazdasági érdekek – a helyi örökségre alapozó – falusi turizmus beindításának, fellendítésének szándéka is társul. Ebben a korszakban jelenik meg egy új szereplő, a vállalkozó az alapítók között. Ezek közül többen a tulajdonukat képező vendégház, vagy panzió részeként kezdenek el tájházakat működtetni. Ennek egyik legextrémebb és legismertebb

¹⁴⁸ Lásd: https://hu.wikipedia.org/wiki/Tordaszentlászlói_Kalotaszegi_Tájmuzeum (letöltés ideje: 2020. február 4.).

¹⁴⁹ A gyűjtemény néhány évvel később a 19. század első felében épült, úgynevezett Dózsa-házba költözött.

¹⁵⁰ Főleg az 1990-es évek első felében fordultak elő olyan esetek, hogy a gyűjtemények még meglévő reprezentatívabb darabjait (mázás cserépedényeket) az újonnan alakul testvértelepülések delegációinak ajánlékozták.

¹⁵¹ Ezek szolgálták az egyes falumonográfiák, honismereti kiadványok megjelenésének és bemutatásának keretét is (lásd Vajda 2015c: 14).

példája a Borospataki skanzen Panzió,¹⁵² de több erdélyi kulcsos ház hirdeti magát a különböző szálláskereső oldalakon tájházként. A Maros megyében található Magyarón például a Brigitta Panzió és a Zsuzsánna tájház közös udvaron található, mindkettőt egyazon család működteti.

Minták, modellek, impulzusok

Az 1950-es évek közepén hozták létre országszerte a Népi Alkotások Háza néven ismert intézményhálózatot, melynek feladata a hagyományos kultúra megőrzése és színpadi keretek között történő éltben tartása mellett annak felügyelete volt. Ugyancsak ebben az időszakban jött létre egy országos rendezvényhálózat (*Megéneklünk, Románia*), melyben az egyes településeken működő hagyományörző csoportok, amatőr színjátszó társulatok, kórusok stb. egymással versenyre kelve hirdették szűkebb hazájuk hagyományait. Az első gyűjtemények jelentős része végső soron ezeknek a rendezvényeknek a kellék-tárát képezte, ezek bővültek ki és alakultak át néprajzi gyűjteményekké, melyeknek a művelődési otthon vagy a helyi általános iskola valamelyik terme adott otthont.

Az iskolai önképzőkörök hálózata az úgynevezett *olvasás* időszakában (a magyarországi és főleg a prágai eseményeket követően) bontakozott ki. Ezekben az önképzőkörökön számos irodalom és történelem szakos tanár tartott a népi kultúrával kapcsolatos előadásokat, és diákjait népművészeti alkotások gyűjtésére serkentette. Az így össze gyűlt anyagot aztán iskolai múzeummá alakították.

Ezek a gyűjtemények kis számban éltek túl kezdeményezőik nyugdíjba vonulását és maradtak fenn a 21. században, viszont vitathatatlan, hogy a közösség emlékezetében megmaradtak, és ezek képezték az első impulzust az 1989-es változásokat követően elindult újabb múzeumalapítási törekvésekhez.

1989-et követően, főleg miután a magyarországi tévétársaságok adásait is sugárzó kábeltévé-szolgáltatás Románia falvaiban is elterjedt, felerősödött a hagyományápolás eszméjének a média által közvetített hatása. Az egyes hagyományörző műsorokban bemutatott kezdeményezések (jó példák) az erdélyi hagyományápoló törekvésekre is serkentően hatottak. Szintén impulzív hatása volt az egyes települések kezdeményezéseire a szomszédos vagy a szűkebb néprajzi régióhoz tartozó települések múzeumalapító kezdeményezései, melyek híre szintén a média közvetítésével terjedt el.

Az utóbbi közel két évtizedben ezeknek a törekvéseknek a háttérben már turisztikai és gazdasági szempontok is meghúzódnak. Nem véletlen, hogy a frissen alapított tájházakat elsősorban vállalkozók hozták/hozták létre. A különböző (agro)turisztikai pályázati kiírásokat népszerűsítő anyagok hatására azonban nemcsak a vállalkozói réteg, hanem a helyi önkormányzat és az értelmiségi réteg is egyre gyakrabban kapcsolja

---

¹⁵² Lásd: <http://www.borospanzio.ro> (letöltés ideje: 2018. október 2.)

össze a múzeumalapítás és a turizmus fejlesztésének gondolatát. Az ide látogatók számának növekedését várja például a 2014-ben felavatott néprajzi gyűjteménynek otthont adó kiállítástól Disznajó alpolgármestere és a helyi tanítónő egyaránt.

És végül: a rendszerváltást követő időszakban egy-egy faluünnepség alkalmával gyakran rendeztek időszakos kiállításokat a helyi hagyományos kultúra emlékeit őrző tárgyakból. A kiállítások alkalmával összegyűlt tárgyak nagy száma, valamint pozitív fogadtatásuk néhány esetben arra sarkallta a helyi elitet, hogy a kiállítás anyagát állandó gyűjtemény formájába a nagyközönség számára folyamatosan elérhetővé tegye.

A szakmai felügyelet és finanszírozás nehézségei

Az erdélyi tájházak és néprajzi gyűjtemények esetében a legnagyobb problémát a szakmai felügyelet és a folyamatos finanszírozás hiánya jelenti, pedig mindkettő elengedhetetlen ahhoz, hogy az egyes helyi gyűjtemények hiteles, szakszerű, egyszóval minőségi szolgáltatást tudjanak nyújtani, és egy egész Erdélyre kiterjedő, jól működő tájház-hálózat épüljön ki. A szakmai felügyelet nem csupán a tárgyak kiválasztása és a bemutatás módszereinek megválasztása szempontjából elengedhetetlen, ugyanilyen fontos lenne az összegyűlt tárgyak állagmegőrzésének és restaurálásának, illetve leltárba vételének szakmai felügyelete, valamint a tájházak falai közé bevitt események megválasztásának és lebonyolításának szakmai koordinálása is.

Mindez szorosan összefonódik a (normatív) támogatás kérdésével is. Ugyanis az esetek jelentős részében ezek az intézmények csupán az alapításkor kaptak/kapnak kisebb-nagyobb összegeket a helyi önkormányzattól, valamelyik egyházközségtől, vagy egy-egy – elsősorban magyarországi – közalapítványtól. Ezek az összegek főleg épület-felújításra, az alapkiállítás elkészítésére és a megnyitó ünnepség költségének fedezésére irányultak. Állagmegőrzésre, raktározásra, gyűjteménygyarapításra vagy a kiállításához szükséges tárolók és egyéb bútorok beszerzésére, illetve működésre a tájházak nem, vagy ritkán kaptak támogatást.

Ezzel is magyarázható az, hogy bár időről időre felbukkan a sajtóban egyik vagy másik település kapcsán egy tájház létesítésének igénye/ötlete, ez sok esetben csak hírkeltés marad, a helyiek anyagi fedezet hiányában nem tudják ezeket az elképzeléseket megvalósítani.

Használat: kontextus és funkció

A gyűjtemények alapvetően három szándék mentén jöttek létre és kerültek használatba. Ezek az oktatás szándéka, a turizmus fellendítése, azaz gazdasági szándék, a harmadik pedig – ami szerintem a legfontosabb – az identitás megerősítésének, a helyi történelem megszerkesztésének és felmutatásának a szándéka. Ennek megfelelően a múzeumok

alapítására is rendszerint olyan gazdasági–kulturális szervezetek és személyek köré szerveződnek, akik e három szándék megvalósulása érdekében munkálkodnak.

Átadásukra/megnyitásukra általában akkor kerül sor, amikor az illető település amúgy is valamilyen történelmi fordulópontot ünnepel. Használatuk ezt követően is elsősorban ünnepek (falunap, búcsú, fesztivál, tánc tábor, különböző találkozók) alkalmával válik intenzívebbé. Vajdaszentiványon és Jobbágyfalván például az elmúlt két évtizedben évente tánc táborot szerveznek, melynek alkalmával a táborba érkezők szervezett csoportokban látogatják meg a településen található múzeumokat. Marossárpatakon az évente szervezett falunapok, a huszárball és a nótaestek alkalmával is ellátogatnak a résztvevők a múzeumba. Ekkor nemcsak a településre érkező idegenek, vagy a településről elszármazott személyek tekintik meg a kiállításokat, hanem azok is, akik a településen élnek, és a gyűjteményt már ezt megelőzően is látták, a kiállítást ismerik. Éppen ezért ezt a fajta múzeumlátogatási habitust olyan rítusként értelmezhetjük, melynek keretében az egyén találkozik saját és ősei múltjával. Ez a találkozás nemcsak identitás-tudatát, de a haladásba, és a jövőbe vetett hitét is megerősíti.

Több múzeumban kerül sor évi rendszerességgel kézműves alkotótáborok, mese-mondó versenyek és egyéb hagyományápoló rendezvények szervezésére. Ezekben az esetekben a múzeum egyfajta színpadként, háttérként szolgál az itt zajló események számára, kontextualizálja és kanalizálja ezeknek a cselekvéseknek a jelentését. Más esetben ezek a múzeumok a művelődési házak szerepét veszik át, ahol a fent említett eseménytípusok mellett könyvbemutatókra, ismeretterjesztő előadásokra, képzésekre is sor kerül. Partikuláris példaként az is előfordul, hogy ezek a hagyományos parasztházak *kulesos házakként* vagy panzióként működnek. Legismertebb ezek közül a Gyimesekben található Borospataki Skanzen Panzió (lásd fentebb). A gazdasági funkció ezekben az esetekben a legnyilvánvalóbb.

A legtöbb falumúzeumot legrendszeresebben a helyi és a környékbeli iskolák diákjai látogatják. Az iskolai oktatás keretében mind az általános iskolában, mind a középiskolában a hagyományos népi kultúrával kapcsolatos fogalmak és ismeretek elsajátítását előírja az oktatási szabályzat. Sőt, az elmúlt évtized során sikerült elérni, hogy a népi kultúra a magyarságtörténet mellett bekerüljön a szabadon választható tantárgyak sorába. Ezért a tanárok jelentős része igyekszik évente legalább egyszer elvinni a tanulókat a településen található, vagy a hozzá legközelebb eső néprajzi múzeumba. Sőt, a nagyobb elismerésnek örvendő falumúzeumokat még a városi iskolák diákja is rendszeresen meglátogatják. Ebben a kontextusban a múzeum az emlékezés és még inkább a megismerés és az (újra)tanulás helyeként működik.

Végül a látogatók egy másik része turista, aki leggyakrabban szervezett, csoportos kirándulás keretében kerül kapcsolatba útja során egy vagy több falumúzeummal, de akadnak olyanok is, akik a véletlennek köszönhetően látogatják meg az egyik vagy másik ilyen gyűjteményt. Ez egyik oldalon a gazdasági tevékenységek diverzifikálódásának, a helyi gazdaság fellendülésének vélt vagy valós lehetőségét, a másik oldalon viszont, a turisták szempontjából a nosztalgia és az egzotikum megtapasztalásának

lehetőségét jelenti. A helytörténeti múzeum – vallja Ébli Gábor – a turisták kedvenc célpontja, ahol a nemzeti pátosz és a veretes egyetememes történelem nyomasztó súlya nélkül tehet a látogató időutazást egy-egy szűkebb közösség, a mindennapi emberek világába (Ébli 2009: 38).

Az említett szándékoknak megfelelően a helyi néprajzi gyűjtemények önmegjelenítő és kommunikációs stratégiái is jelentős eltéréseket mutatnak. Azoknak a múzeumoknak a vezetői-alapítói, akik a múzeumokat a helyi identitás sarokköveinek tekintik, maguknak pedig egyfajta messiási szerepet tulajdonítanak, arra törekednek, hogy az általuk működtetett múzeumokról a lehető leggyakrabban jelenjenek meg tudósítások a helyi és a megyei napi sajtóban vagy az online médiában. Néhány esetben a múzeumnak még saját honlapot is létrehozna. Azok viszont, akik a helyi identitás építése mellett a vidéki turizmus fellendítését is célul tűzik ki maguk elé, arra is gondot fordítanak, hogy az általuk alapított/működtetett múzeumok a turisták számára készült honlapokon és útikalauzokban is jelen legyenek.

A szakmai szempontok érvényesítése terén azonban a legtöbb múzeum komoly hiányosságokat mutat. Az egyik legszembetűnőbb a gyűjtemények leltárának szinte teljes hiánya. Még azok a múzeumok is, melyek rendelkeznek a tárgyak egyfajta lajstromával, csupán a tárgyak nevének és leltári számának, ritkábban a tulajdonos nevének rögzítésére korlátozódnak. Ez a hiányosság végső soron a gyűjtési technikákból is adódik. A gyűjtések legtöbb esetben úgy zajlottak, ahogy ezt a vajdaszentiványi múzeum egyik alapítója, Nagy Erika mesélte: „amikor hazaköltöztem Vajdaszentiványra, kértek, segítsék egy, az alsó iskolában létesítendő néprajzi kiállítás berendezésében. Szekérre ülve jártuk a falut. Kértük, gyűjtöttük a különböző bútordarabokat, kézimunkákat, régi edényeket, szövegeszközöket. Egyesek firtatták ugyan, miért van rájuk szükség, de megnyugtattuk őket, hogy visszaadjuk [...] Akadt közöttük olyan is, aki a múzeumnak adományozta a tárgyakat. Mondván, itt jobb helyen vannak, mint otthon a padláson.” Vagyis a gyűjtések rövid idő alatt nagy mennyiségű tárgyat halmoztak fel, ami nem tette lehetővé, hogy a gyűjtéssel párhuzamosan a leltározás is megfelelő ütemben haladjon. Másrészt egy következő problémára is rámutat: a gyűjtés során nem érvényesült a szelekció elve. Minden, amit a múzeumnak adományoztak, be is került a múzeumba, ezért a kiállítások túlszűfolttá váltak, a legtöbb esetben inkább raktárra (látványraktár) emlékeztetnek. Ez a technika ugyanakkor rányomta a bélyegét a kiállítások tematikájára is. Ugyanis egyes tárgytípusok – mint például a szövés-fonás eszközei aránytalanul nagy számban jelennek meg a kiállításokban, míg mások szinte teljesen hiányoznak. A presztízzsel rendelkező régi bútorok vagy mázas cserépedények például elenyésző számban fordulnak elő. A kiállítás-technikák terén egy másik sajátosság is szembeötlő: ezek a múzeumok minimális segédlettel dolgoznak. A kiállításokban szinte alig fordulnak elő tárlók vagy szöveges útmutatók, saját készítésű bábokat viszont már többen alkalmaznak.

A múzeumok nem rendelkeznek önálló személyzettel, ezért nyitvatartásuk is rendszertelen, elsősorban előzetes egyeztetést követően, felkérésre nyitják ki a látogatók előtt.

Összegzés

Erdélyben a magyar többségű, illetve jelentősebb magyar ajkú lakossággal rendelkező településeke esetében a helyi múzeumok (tájházak, néprajzi- és helytörténeti gyűjtemények) alapítására vonatkozó kezdeményezések száma az 1989-es rendszerváltást követően látványosan megnövekedett, és ez a folyamat napjainkban is tart. Ezekben a közösségekben a múltból ránk maradt és a hagyományokba gyökerező tárgyi dokumentumainak, mint nemzeti értékeknek és a személyes emlékeknek, azaz az önmagunk összegyűjtésének és felmutatásának vágyát (Otto–Pedersen 2004) a lokális történelem és az adott közösséghez közvetlen módon köthető kulturális örökség létrehozásának, végsősoron a helyi/nemzeti/nemzetiségi identitás megszerkesztésének és megerősítésének egyre erősödő igénye motiválja.

Ugyanakkor, míg korábban ezek az intézmények elsősorban arra törekedtek, hogy összegyűjtsék és tárolják, őrizzék a múlt emlékeit, addig az utóbbi időben egyre inkább a használat és a múzeumok különböző események, rendezvények révén történő belakása és birtokba vétele kerül előtérbe. A közösség használatba veszi ezeket a múzeumokat, a múzeum pedig ezáltal a nyilvános tér kiemelt pontjává válik, szakralizálódik. Olyan helyet jelent, ahol a múlt kultivációjának bizonyos mentalitásformái válnak láthatóvá.

Ilyen értelemben a tájház a maga fizikai jelenlétével a múlt tudatos használatának, birtokbavételének, illetve a múlttal való együttélés tudatosításának legszembetűnőbb köztéri jele lesz, mely a helyi identitás alakításában vállal szerepet. A múzeum falai között kiállított tárgyak nem csupán egy letűnt korszak porosodó tárgyi emlékeit jelentik, hanem a haladásba, a jobb jövőbe vetett hit fenntartásának és kommunikálásának tárgyi kellékei is egyben. Nemcsak az van beléjük kódolva, hogy honnan jöttünk (ez tompítja a gyökértelenség-érzetet), hanem az is, hogy mit hagytunk magunk mögött. Ez utóbbi viszont a jelen perspektívájából egyre inkább a fejlődés dinamikáját teszi láthatóvá.

A tájház létrehozása végsősoron a hagyományőrzés egyik jelenkori formájaként értelmezhető, mely abban különbözik a többi hagyományőrző tevékenységtől, hogy míg az utóbbiak az időhöz, egy-egy eseményhez (fesztivál), addig ez előbbi a térhez kapcsolódik szorosabban. Míg az utóbbiak szállíthatók, elvihetők a település határain túlra is, ennek elsősorban a település terén belül képzeltető el a használatba vétele.

Mivel azok az öltözködésbeli, gazdálkodásbeli, háztartásbeli stb. hagyományok, melyeket ezek a múzeumok a használati tárgyakon keresztül megmutatnak, már nem élnek, múzeumi megjelenítésük végsősoron a helyi hagyományok örökségesítésének eszközévé válnak, ahol az organikus hagyományok helyett azok organizált változata tekinthető meg. Ezek a múzeumok elsősorban a helyi közösség felé fordulnak, helyi igények hozták létre, és helyi igényeket elégítenek ki. Területként olyan megemlékezési szertartások helyeivé válnak, ahol a nemzeti és regionális identitás kommunikálására, valamint a közösség összetartozásának szimbolikus megerősítésére kerül sor. Egyfajta *poszt-múzeumoknak* kell őket tekintenünk, melyek esetében a tárgyak használata fontosabb a kiállítási- és gyűjtési technikák szakszerűségénél.

A múzeumok nemcsak a helyi kultúra szekularizált templomai/szentélyei,¹⁵³ hanem maguk is előszeretettel húzódnak a templomok, szakrális központok közvetlen közelébe, a szent térbe, a központba. Ugyanakkor a múzeumok többsége egy-egy intézmény védőszárnya alatt működik, ezért nem csoda, ha ezek ideológiájából át is vesz egy-egy keveset.

A múzeum az emlékek tárháza, emlékezői alakzat. Kérdés tehát, hogy kié ez az emlék? Ki emlékezik meg és kiről, hogyan emlékezik meg? Mivel ezek a múzeumok túlnyomórészt a helyi értelmiség törekvései és elképzelései mentén jönnek létre, legalább annyira szólnak arról, hogy miként látja a népi kultúrát a helyi értelmiségi, mint arról, hogy milyen volt egy-egy település életvilága a 19. század végétől a 20. század ötvenes éveig. Másrészt viszont a múzeumok már önmagukban is 100 évvel ezelőtt felállított szempontok szerint szűrik a népi kultúráról alkotott képünket (Ébli 2009: 18). Ugyanakkor a kiállításokat más szempontok is korlátozzák. A múzeumokba ugyanis az kerül be, ami az illető településen még megtalálható, és amitől a közösség tagjai hajlandóak megválni. Azaz a kiállítás anyaga egy bizonyos értékhatár alatt lévő kulturális javakat tud megmutatni, illetve azokat, melyek még a közelmúltig valamilyen fokú használatban voltak. Ezzel is magyarázható, hogy a kenderfeldolgozás és a szövés-fonás eszközei nagyobb számban találhatók meg, mint a többi hagyományos termelőeszközök (pl. faeke, cséphadaró stb.).

És záró gondolatként egy utolsó kérdés: mit nem képes megőrizni ez a fajta múzeum? A falusi munka nehéz voltát, valamint azt a küzdelmet és szenvedést, amit a parasztság a létfenntartásért folytatott. A kiállított tárgyak, valamint a tiszta takaros lakásbelső nemcsak nosztalgiát ébreszt, de el is fedí az élet nehézségeit. A fiatal generációk, akiket tanítóik, tanáraik visznek el egy-egy ilyen létesítményt meglátogatni, éppen attól az élménytől vannak elzárva, valójában azért viszonyulnak ambivalens módon ezekhez a gyűjteményekhez, mert – korukból adódóan – nem fűzi őket nosztalgia az itt látható tárgyakhoz, viszont nem is tudják átérezni az autentikus falusi életet. Pedig a múzeum kollektív pszichoterápia eszköze lehet: egy közösség szembenézési kísérlete a lakosság fájó sorsával, mely csoportterápiás élményt biztosít (Ébli 2009: 268–270).

De, ami ennél is fontosabb: a múzeumokat alapító és működtető lelkes helyi amatőrök, akik nem rendelkeznek muzeológiai és néprajzi képzettséggel, és a jelen körülmények között nem adottak a feltételek ahhoz, hogy ezen a téren jelentős változások történjenek. Ezért szerintem a tájházak kapcsán az egyik legfontosabb feladat megteremteni azokat a feltételeket, melyek lehetővé teszik a tájházak és néprajzi gyűjtemények vezetői számára, hogy rendszeresen néprajzi, muzeológiai és tájházvezetési ismereteket sajátíthassanak el szervezett keretek között. Ehhez viszont intézményi háttérre, civil együttműködésre és stabil anyagi támogatásra egyaránt szükség lesz.

¹⁵³ Ez azt jelenti, hogy a tárgyak felől az őrző szentély, a közönség részére pedig a programok helyszíne lett a múzeum (Ébli 2009: 52–53).

Mitől jó ma egy tájház? – teszi fel a kérdést a Bereczki Ibolya egyik, a *Magyar Múzeumok* online magazin oldalán 2009-ben megjelent írásában (Bereczki 2009). „Elsődleges szempont – írja a szerző –, hogy az épület – amelynek berendezése a településre és a bemutatott korszakra jellemző, szakszerű és helyből származó tárgyakkal áll – hiteles és jól karbantartott legyen. Nem elhanyagolható tényező, hogy a látogató gondozott belső és külső tereket találjon. Mindemellett napjainkban elengedhetetlen, hogy a tájházat étellel, hiteles szakmai programokkal megtöltő helyi közösség/ek bekapcsolódjanak a működtetésbe. A jó tájház sohasem pusztán kiállítás, hanem ideális esetben a helyi hagyományőrző programok helye, a találkozás színtere a helyi közösség tagjai, és a helyi tudás átadásának helyszíne a fiatal generációk és az odaérkező turisták számára.” (Bereczki 2009.)

